

„Tradíció, tudomány, minőség”

Tanulmánykötet

2021

*„Tradíció, tudomány, minőség”
30 éves a Vám- és Pénzügyőri Tanszék*

Tanulmánykötet

Kézirat lezárva: 2021. december 31.

Kiadja:
a Magyar Rendészettudományi Társaság
Vám- és Pénzügyőri Tagozata

Szerkesztette:
Czene-Polgár Viktória
Csaba Zágon
Szabó Andrea
Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes

Felelős kiadó:
Szabó Andrea

ISBN: 978-615-81879-6-1

DOI: 10.37372/mrttvpt.2021.2

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalomjegyzék

Szerzők	6
Lektorok	10
Lectori salutem!	12
30 év, 30 vélemény	14
Tanszéktörténet	46
Szabó Andrea – Magasvári Adrienn: Hirtelen 30 – A szervezeti és a képzési rendszerben 30 év alatt bekövetkezett változások hatása a pénzügyőr tisztekkel szemben támasztott követelményekre	48
HR, szervezetfejlesztés, jogalkalmazás	60
Christián László – Erdős Ákos – Magasvári Adrienn: Képzési innováció a magyar rendészeti felsőoktatásban.....	62
Hajdu Ruben József: A meztelen igazság a pénzügyőrökről.....	78
Suba László: Úton a közérthetőség felé.....	92
Szilvássy György Péter: Gondolatok a Nemzeti Adó- és Vámhivatal személyi állományának jogállásáról szóló új törvény és az alapjogi korlátozások kapcsolatáról.....	105
Voitseshchuk, Andrii: Establishment of New Customs in Ukraine: Latest aspects of personnel management based on a competency-based approach...117	
Vámtechnológia, kockázatkezelés, IPR	127
Csaba Zágon – Gecsei Márton: Kockázatelemzés a gyakorlatban: cigaretta a repülőtéren.....	129
Galella, Patricio: The Approved Exporter Authorization in the EU	143
Jurušs, Māris – Miloseviča, Kristīne – Šmite-Roķe, Baiba: Transaction market value range based on arm’s length principle for customs and tax purposes	153
Német Martin – Szendi Antal: A szellemi tulajdonjogok védelme a vámigazgatási eljárásban.....	165
Van Dooren, Eric: The order to pay the counter value of disappeared goods in Belgium.....	179
Adóztatás, gazdaság, új technológiák	190
Halasi Nóra: A hagyományos és tájjellegű élelmiszerek gazdasági jelentősége az észak-alföldi régióban	192

Halász Zsolt: Variációk egy témára: kísérletek a virtuális eszközök szabályozására	206
Kovács László: Széttöredezett e-közbeszerzési környezet Németországban..	218
Nagy Zoltán András: Mesterséges intelligencia lehetőségei az adó- és vámügyi eljárásokban	226
Pajor Andrea: Az adózás/adóztatás igazságossága – Az arányos és méltányos közteherviselés	234
Potoczki Zoltán: Az adófelfüggesztési eljárás jellegzetességei	246
Szlifka Gábor: Vagyonosodási vizsgálat: kísértő múlt és ígéretes jövő	256
Történeti szemelvények.....	270
Czene-Polgár Viktória: Vámmentes csomagok Nyugatról – Az Ibusz Külföldi Kereskedelmi Akciója	272
Deák József: Határőrök, vámosok, állambiztonsági és belügyi szervek munkatársainak helytállása 80 évvel ezelőtt, a Szovjetuniót ért váratlan támadás első hónapjaiban.....	286
Kovács István: Németországban tevékenykedő arab nyelvű klánok és a „maffia” fogalmi összefüggései	294
Lippai Zsolt – Simonics Adrián: Magánbiztonság és futballhuliganizmus	306
Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes: Brüsszeli Nómenklatúra – az egységes nemzetközi vámtarifa létrehozása	320

Szerzők

- Christián László, Dr., PhD., habilitált egyetemi docens, rektorhelyettes, rendőr dandártábornok, Nemzeti Közszerológálati Egyetem, christian.laszlo@uni-nke.hu
- Czene-Polgar Viktória, Dr., PhD., tanársegéd, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék, czene-polgar.viktoria@uni-nke.hu
- Csaba Zágón, Dr., PhD., adjunktus, pénzügyőr alezredes, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék, csaba.zagon@uni-nke.hu
- Deák József, Dr. PhD, adjunktus, rendőr alezredes, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Rendészetelméleti és -történeti Tanszék, deak.jozsef@uni-nke.hu
- Erdős Ákos, tanársegéd, pénzügyőr őrnagy, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Vám- és Pénzügyőri Tanszék, erdos.akos@uni-nke.hu
- Galella, Patricio, PhD., international trade consultant, AGOSTO & ANGUREN IT (GUIEX), and an Associate Professor at the Faculty of Law of the University of Barcelona, galella@guiex.net
- Gecsei Márton, határszerológálati vámreferens, pénzügyőr hadnagy, Nemzeti Adó- és Vámhivatal Repülőtéri Igazgatóság, gecsei.marton@nav.gov.hu
- Hajdu Ruben József, vámigazgatási referens, pénzügyőr főhadnagy, Nemzeti Adó- és Vámhivatal Pest Megyei Adó- és Vámigazgatósága, hajdu.ruben@gmail.com
- Halasi Nóra, kockázatkezelési referens, Nemzeti Adó- és Vámhivatal Hajdú-Bihar Megyei Adó- és Vámigazgatósága, Kockázatkezelési Osztály, halasi.nora@nav.gov.hu
- Halász Zsolt, Dr., PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog és Államtudományi Kar, Pénzügyi Jogi Tanszék, halasz.zsolt@jak.ppke.hu
- Jurušs, Māris, PhD., Associate Professor, Customs and Tax Department, Riga Technical University, Maris.Juruss@rtu.lv

- Kovács István, Dr., PhD., tanársegéd,
rendőr őrnagy,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék,
kovacs.istvan@uni-nke.hu
- Kovács László MA hallgató,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
laci.kovacs1993@gmail.com
- Lippai Zsolt, mesteroktató,
rendőr alezredes,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
Magánbiztonsági és Önkormányzati Rendészeti Tanszék,
doktori hallgató, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola,
lippai.zsolt@uni-nke.hu
- Magasvári Adrienn, tanársegéd,
pénzügyőr alezredes,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
Vám- és Pénzügyőri Tanszék,
magasvari.adrienn@uni-nke.hu
- Miloseviča, Kristīne, Senior Tax Advisor,
KPMG Latvia.
- Nagy Zoltán András, Dr., PhD., egyetemi docens,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
Gazdaságvédelmi-, Kiberbűnözés Elleni Tanszék.
nagy.zoltan.andras@uni-nke.hu
- Német Martin, pénzügyőr hadnagy, vámigazgatási referens,
NAV Dél-budapesti Adó- és Vámigazgatóság,
nemeth.martin@nav.gov.hu
- Pajor Andrea, dr., mesteroktató,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
Vám- és Pénzügyőri Tanszék,
pajor.andrea@uni-nke.hu
- Potoczki Zoltán dr., mesteroktató,
pénzügyőr alezredes,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
Vám- és Pénzügyőri Tanszék,
potoczki.zoltan@uni-nke.hu
- Simonics Adrián, hallgató,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
biztonsági szervező mesterképzési szak,
simonicsadrian88@gmail.com
- Šmite-Rože, Baiba, Deputy Director,
Tax Board at State Revenue Service of the Republic of Latvia,
and Doctoral Student, Riga Technical University,
baiba.smite-roke@vid.gov.lv
- Suba László, dr., tanársegéd,
pénzügyőr alezredes,
Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
Vám- és Pénzügyőri Tanszék,
suba.laszlo@nav.gov.hu

- ▶ Szabó Andrea, Dr., PhD., tanszékvezető egyetemi docens,
 pénzügyőr ezredes,
 Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
 Vám- és Pénzügyőri Tanszék,
szabo.andrea@uni-nke.hu
- ▶ Szendi Antal, dr., mesteroktató,
 pénzügyőr ezredes,
 Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
 Vám- és Pénzügyőri Tanszék,
szendi.antal@uni-nke.hu
- ▶ Szilvász György Péter, dr., tanársegéd,
 rendőr őrnagy,
 Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
 Igazgatásrendészeti és Nemzetközi Rendészeti Tanszék,
szizyp@gmail.com
- ▶ Szlifka Gábor, Dr., PhD, ellenőrzési igazgatóhelyettes,
 Nemzeti Adó- és Vámhivatal Pest Megyei Adó- és Vámigazgatósága,
szlifka.gabor@nav.gov.hu
- ▶ Van Dooren, Eric, Associate professor,
 Customs Law, University of Antwerp. Belgian,
 Supreme Court judge,
eric.vandooren@uantwerpen.be
- ▶ Voitseshchuk, Andrii, Director,
 Department of Customs Payments,
 The State Customs Service of Ukraine,
vad_71@ukr.net
- ▶ Zsámbokiné dr. Ficskovszky Ágnes, mesteroktató,
 pénzügyőr alezredes,
 Nemzeti Közszerológálati Egyetem Rendészettudományi Kar,
 Vám- és Pénzügyőri Tanszék,
zsambokine.ficskovszky.agnes@uni-nke.hu

Történeti szemelvények

Czene-Polgár Viktória*: Vámmentes csomagok Nyugatról – Az Ibusz Külföldi Kereskedelmi Akciója

Absztrakt

Magyarországon az 1956-os forradalmat követően, az addig ideológiai okokból, tudatosan alacsony szinten tartott fogyasztást fokozatos növekedésnek engedték, az ellátás színvonala – különösen a hatvanas évek második felétől – stabilizálódott, a vásárlói lehetőségek bővültek.

A háztartások felszereltsége javulni kezdett, egyre keresettebbé váltak az olyan tartós fogyasztási cikkek, mint például a televízió, a hűtőszekrény, a mosógép vagy éppen a gáztűzhely. Ennek is köszönhető, hogy az 1949 márciusában indult útjára az IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akciója rövid idő alatt rendkívüli népszerűsége telt szert, úgy az ajándékozók, mint a megajándékozottak körében. A kezdetben a hagyományos csomagküldő szolgáltatás jegyeit magán viselő terv sikerének titka abban rejlett, hogy a program által legálisan, ráadásul vámfizetési kötelezettség nélkül, vagy rendkívül kedvező vámtétel mellett jutottak az országba a sokak által vágyott hiánycikkek.

A csomag- majd később utalványrendszer működtetése a pártállam számára is előnyös volt, hiszen jelentős mennyiségű devizához jutott, amire a gazdasági elszigeteltségből fakadó alacsony export és az ezzel járó devizahiány miatt nagy szüksége volt a magyar gazdaságnak. A hivatalosan küldött valutát bevonták, s helyette a Magyar Nemzeti Bank IKKA-utalványt adott. Az IKKA-utalvány tehát fontos valutabevételi forrás lett. A diktatúra persze máshogyan is kihasználta a rendszerben rejlő lehetőségeket: az állambiztonság igyekezett minden olyan információt összegyűjteni és felhasználni, ami egy általuk ellenségesnek tartott személy, csoport, társadalmi réteg ellen felhasználható volt.

Kulcsszavak: „puba” diktatúra, vámmentesség, devizagazdálkodás

English title: Duty free parcels from the West - IBUSZ Foreign Trade Promotion

Abstract

Although public consumption was deliberately kept low for ideological reasons until the 1956 revolution in Hungary, the government gradually grew. The supply level - especially from the second half of the 1960s - had been stabilised, and the consumer choice expanded slowly.

The household amenities have improved, and consumer durables such as televisions, fridges, washing machines and gas cookers have become increasingly popular. This was one of the reasons why the IBUSZ Foreign Trade Campaign launched in March 1949 quickly became extremely popular with both the donors and the recipients. The secret of the scheme's success that initially bore the hallmarks of a traditional parcel delivery service was that it allowed the country to receive the shortages that many wanted legally, without paying customs duties or at a very favourable rate.

The operation of the parcel and later the voucher system was also beneficial for the party-state. It provided access to a significant amount of foreign currency, which the Hungarian economy

* Dr. Czene-Polgár Viktória, PhD., tanársegéd, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Vám- és Pénzügyőri Tanszék. <https://orcid.org/0000-0001-8448-015X>, czene-polgar.viktoria@uni-nke.hu

badly needed due to low exports and the resulting foreign exchange shortage caused by economic isolation. The officially sent money was withdrawn and replaced by IKKA vouchers issued by the Hungarian Central Bank. The IKKA vouchers thus became an essential source of foreign exchange. Of course, the regime also exploited the potential of such a system in other ways. For example, state security service sought to gather and use any information that could be used against a person, a group or a social layer they considered hostile.

Keywords: „soft” dictatorship, duty-free regime, strict foreign exchange management

Bevezetés

1960 nyarán, Budapest belvárosának egy csöndes, kis utcájában lecserélték a névtáblákat. A Tükör utca egy „y” toldalékot kapva, a továbbiakban Tüköry Lajos ezredesnek,²¹⁰ az 1848-49-es szabadságharc egyik hőisének emlékét őrizte. De ez az utca az 50-es, 60-as években nem erről, hanem a 4-es házszámú épületben található boltjáról volt ismert, amelynek környékén mindig nagy volt a nyüzsgés.

A második világháborút követően a külföldre szakadt rokonok főként csomagokkal támogatták az itthon maradottakat. Az első csomagokban a mindennapi betevőhöz cukrot, kávé, rizst, kekszet és egy kis szíverősítőt, többnyire vermutot küldtek, majd később nejlionholmikát – blúzokat, abroszokat –, amelyeknek hiánycikk lévén nagy keletjük volt, egészen addig, míg 1954-től Magyarországon is megindult a nejliongyártás, ekkortól védővámokkal sújtották a tiszta szintetikus szálból készült termékeket tartalmazó küldeményeket.²¹¹

Eleinte tehát a csomagok – Judy, Bea, Olga, Roma, Iris, Easter néven – kapcsolódtak az IKKA szóhoz, amelyek megannyi vágyott, de az átlagos boltokban igencsak ritkán kapható terméket; kávé, kakaó, teát, rumot tartalmaztak. A legdrágább csomag a Caroline volt: huszonöt dollárért fél kiló teát, két kiló kávé, egy kiló kakaó, két doboz szardíniát, egy üveg rumot, egy kiló kekszet és egy kiló cukrot tartalmazott.²¹²

Az, hogy az anyaországon kívülre került családtagok, barátok, csomagokkal lepik meg hátrahagyott szeretteiket, nem volt újkeletű dolog, és a 20. század második felében meglehetősen sokakat érinthetett. Hiszen a második világháború végén mintegy 750 ezer ember emigrált. 1947-1949 között újabb ezrek hagyták el az országot a közelgő kommunista hatalomátvétel elől menekülve. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően több mint 200 ezer ember hagyta el Magyarországot. USA, Kanada, Nagy-Britannia, vagy Európa számos országa

²¹⁰ Tüköry Lajos (Körösladány, 1830. szept. 9. – Palermo, Itália, 1860. jún. 6.): 1848-ban a békési nemzetőrök között szolgált, majd átkerült az 55. honvéd zászlóaljhoz, ahol hadnagyként Bem erdélyi hadseregében küzdött. 1849-ben emigrált, és Szelim efendi néven török katonai szolgálatba lépett. 1853-tól a krími háború alatt először Guyon Richárd, majd Kmety György hadsegédje lett. A Karszt körzetében vívott csatákban megsebesült, őrnagyi rangra emelték és magas szultáni kitüntetésben – a medzsi rendben – részesült. Az 1859-es Észak-itáliai háború kitörése után kilépett a török hadseregből és az itáliai magyar légiónál a II. brigádhoz tartozó 4. zászlóalj vezetője lett, majd piemonti katonai szolgálatba lépett. 1860-ban Türr Istvánnal együtt csatlakozott az „Ezrek”-hez és Garibaldi vezérkarában teljesített szolgálatot. 1860. máj. 27-én Palermo bevételére indulva, a Porta Termini áttörésénél a bal lába súlyosan megsebesült, sérülésébe belehalt. Temetésénél Garibaldi mondott gyászbeszédet, méltatva az ezredesi rangra emelt hős érdemeit.

²¹¹ Simonovics Ildikó: Divat és szocializmus. Magyarország divattörténete 1945–1969. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori iskola „Európa és a magyarság a 18–20. században” doktori program, 2015. 77. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14970/simonovics-ildiko-phd-2015.pdf> (letöltve: 2021. 09. 14.)

²¹² N. Kósa Judit: Dolláros kosztüm a Lenin körútról. In Népszabadság, 2000. augusztus 11. 28.

jelentette az úti célt. Nem véletlen, hogy az IKKA tevékenysége elsősorban ezekre az államokra irányult.

A kezdetek

A negyvenes évek végén a klasszikus csomagküldő szolgáltatásra hasonló rendszer működtetését az állami Magyar Külforgalmi Rt.-től egy szintén állami cég, az IBUSZ vette át.

Az Idegenforgalmi és Utazási Vállalat Rt. a Magyar Királyi Államvasutak hivatalos menetjegyjelöltjeként alakult meg,²¹³ 1902. augusztus 29-én. A 800 ezer koronás alaptőkével létrehozott cég első elnöke gróf Esterházy Miklós lett. A társaság – amely 1906-ban részt vett II. Rákóczi Ferenc hamvai hazahozatalának megszervezésében – részvényeinek döntő többsége a vasút tulajdonában volt, és 1926-ig így működött, amikor is beolvasztották az Általános Beszerzési és Szállítási Részvénytársaságba. Az ekkor létrejött cég neve Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási Vállalat (rövidítve IBUSZ) Rt. lett.²¹⁴ Az IBUSZ a két világháború közti időszak meghatározó hazai idegenforgalmi vállalkozásként igen kiterjedt tevékenységet folytatott. Foglalkozott egyebek között idegenforgalmi információs tevékenységgel, utazásszervezéssel, jegyeladással, csomagszállítással, szálláshelyek értékesítésével, vendéglátóhelyek létesítésével, útlevel és vízum beszerzésével, utazással kapcsolatos broszúrák kiadásával és árusításával, közlekedési eszközök bérbe adásával, később filmekkel és hirdetésekkel is.²¹⁵

Miután egy 1948. évi kormányrendelet alapján IBUSZ kivételével megszüntették az összes idegenforgalmi szervezetet,²¹⁶ majd 1949-ben a vállalatot államosították, az IBUSZ a turizmus állami monopolszervezetévé vált. A szovjet mintára központosított vállalatot előbb a Közlekedési Minisztérium Idegenforgalmi Főosztálya, majd a Közlekedés és Postaügyi Minisztérium VIII. Szállítványozási és Idegenforgalmi Főosztálya felügyelte.²¹⁷

Amikor 1949 márciusában útjára indult az IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akciója (továbbiakban: IKKA) még mindig a hagyományos csomagküldő szolgáltatás jegyeit viselte magán, akár például a posta szolgáltatása. Azonban 1950. április 23-án megjelent Olt Károly pénzügyminiszter 103.377/1950 sz. rendelete, amely részletesen szabályozta az IKKA-csomagok vámkezelését, beleértve a rendkívül kedvező vámtételt.²¹⁸ Az ajándékküldemények lebonyolítására 1951. év végéig terjedő érvénnyel az IKKA budapesti vállalata kapott engedélyt.²¹⁹

Miért volt fontos a kedvező vámtétel? Azért, mert a különböző termékek behozatalához általában szigorú mennyiségi korlátok, és magas vámösszegek tartoztak. A vámmentesen behozható termékek listája nemcsak az ötvenes években, de még 1960-ban is meglehetősen szűk volt – ide tartozott a liszt, száraztészta, keksz, sütemény, tejpor, gyermektápszer, hús- és hentesáru (5 kg-ig), vagy mondjuk a pingponglabda, 48 darabig. 10 százalékos vámot kellett

²¹³ Mészáros István: IKKA utalványok minta felülnyomással. In *Érentani lapok*, 2012. április. 4.

²¹⁴ Kudar Lajos: Turizmusunk története dióhéjban. Tinta Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 24 – 19.

²¹⁵ Forrás: https://m.mult-kor.hu/20120829_110_eves_az_ibusz (letöltve: 2021. 09. 14.)

²¹⁶ 6.590/1948. Korm. sz. rendelet az idegenforgalommal és az állami szállodákkal kapcsolatos hatásköri kérdések szabályozása tárgyában MK Rendeleték Tára 1948/135. szám (június 17.), valamint az ez alapján kiadott 150.500/1948. Közl. M. sz. rendelet az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal megszüntetése és az állami szállodák kezelése tárgyában. MK Rendeleték Tára 1948/177. szám (augusztus 6.)

²¹⁷ Markos Béla – Kolacsek András: Az idegenforgalom. Budapest, 1961. 63.

²¹⁸ A pénzügyminiszter 103.377/1950. (IV. 23.) II. f. P. M. számú rendelete a *külföldi ajándékküldemények vámkezelésének szabályozásáról* szóló 118/1950. (IV. 22.) M. T. számú rendelet végrehajtása tárgyában. MK – Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára, 1950/69. szám (1950. 04. 23.)

²¹⁹ A vállalat székhelye az V. kerület, Akadémia utca 10. szám alatt volt.

fizetni a gyógyszerek, húszat általában a közszükségleti élelmiszerek, harmincat a gyümölcs, déligyümölcs (10 kg-ig), negyvenet a fűszer (fél kilóig), a kész bőrárú, a gumicsizma, ötvenet a függöny, a szőnyeg, a ruházati cikkek után. 60 százalék volt a kakaó, a csokoládé, a szövetanyag, a kozmetikumok, az 500 forint egyedi érték feletti sport- és játékszerek, a borotvapenge, a tűzkő, a golyóstoll vámtetele, 70 százalék a gyarmatárúé, az italoké, a nyers- vagy feldolgozott dohányé, a fonálé és a rágógumié.²²⁰

Ehhez képest az 1950-es rendelet hatálya alá tartozó küldemények vámátalányát a teljes súly minden fontja (0,4536 kg) után 20 dollárcentben állapították meg – függetlenül a csomag tartalmától –, ha azok kétséget kizáróan ajándék jellegűek voltak, és ha az IKKA a vámkezelés alkalmával igazolta, hogy a vámátalányt külföldön lerótták, annak összege a Magyar Nemzeti Bankhoz megérkezett, illetőleg forintellenértéke a központi vámigazgatóság számláján jóváírásra került. Ezt az MNB levelével, vagy vámmentesítő jeggyel kellett igazolni. A vámátalány bármilyen konvertibilis valutában fizethető volt.²²¹

Az IKKA az egyes küldeményekről részletes nyilvántartást vezetett a központi vámigazgatóság előírása szerint, és ahhoz csatolta a Magyar Nemzeti Bank által kiállított igazolásokat. Ha a küldeményben lévő egyes csomagok összsúlya kevesebb, mint 20 százalékkal haladta meg azt a súlyt, amely után a vámátalányt lerótták, a súlykülönbséget minden kilogramja után 10 forint összevont vám- és más köztartozást kellett fizetni. Ha a többlet meghaladta a 20 százalékot, a csomagot nem adták ki, míg a vámot nem rendezték. Amennyiben az ajándéktárgyak között olyan cikkek is voltak, amelyek a csomag tartalomjegyzékében nem szerepeltek, azokat behozatali engedély követelése mellett, az általános szabályok szerint kellett elvámolni. A 18 kg feletti csomagok esetében ugyanakkor megengedték, hogy azok meghatározott mennyiségű gyarmatárut is tartalmazzanak: így kávéból 1 fontot (0.4536 kg), kakaóból 0.50 fontot (0.2268 kg), teából 0.25 fontot (0.1134 kg).

Ahogy az a baloldali Magyar Radikális Párt újságjában, a Haladásban olvasható volt, az IKKA-n keresztül kisebb csomagok érkeztek az országba: „A Magyarországra küldött élelmiszeres csomagok ára 3-20 dollár, a 3 dolláros csomagban 15 font cukor van, a 20 dollárosban egy egész éléskamrára való, tízenháromféle élelmiszer. Lehet küldeni cipőt, harisnyát, kerékpárt, rádiót és csak Budapestre virágot is, csokrot és kekszörüt egyaránt. (...) Az élelmiszert KÖZÉRT küldi, a dús tárgyakat és könyveket az IKKA.”²²²

Az IKKA népszerűségének oka

Az 1950-es évek második felétől az addig ideológiai okokból, tudatosan alacsony szinten tartott fogyasztást fokozatos növekedésnek engedték,²²³ egyrészt nőtt az átlagjövedelem: 1960-ban 1575 forint volt, 1962-ben 1638, míg 1965-ben 1766 forintra nőtt,²²⁴ másrészt javult az ellátás színvonala – különösen a hatvanas évek második felétől –, a vásárlói lehetőségek bővültek. Az 1960-as években a kedvező gazdasági változások mind inkább lehetővé tették a lakossági megtakarításokat, valamint ezek egyre nagyobb arányú bevonását az un. „nem termelő infrastruktúra” fejlesztésébe, így a hatvanas évek már érezhető életszínvonal-emelkedést

²²⁰ Sz. n.: Külföldi csomagok vámkezelése. In *Figyelő*, 1960. december 6. 2.

²²¹ 103.377/1950. (IV. 23.) II. f. P. M. számú rendelet, . MK – Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára, 1950/69. szám (1950. 04. 23.)

²²² *Haladás*, 1950. március 2.

²²³ Valuch Tibor: Csepel bicikli, Caesar konyak, Symphonis, Trapper farmer. A fogyasztás és a fogyasztói magatartás változásai a szocialista korszakban. *Múltunk*, 2008/3. 40-42.

²²⁴ Forrás: *Gazdaságilag aktívak, bruttó átlagkereset, reálkereset (1960-)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html (letöltve: 2021. 07. 14.)

hoztak.²²⁵ Az 1960-as éveket már a fogyasztás évtizedeként tartották számon. A Központi Statisztikai Hivatal reprezentatív háztartás-statisztikai adatai szerint az egy főre jutó jövedelem a lakosság minden rétegében – általánosságban – nőtt,²²⁶ így emelkedett a kötelező kiadásokon (élelmiszer, rezszi, ruházat) felüli összeg is,²²⁷ amelynek felhasználásáról a háztartások szabadabban dönthettek.²²⁸ A hiánycikkek beszerzésének pedig az IKKA volt a legkedvezőbb módja. Hiszen az, hogy dollárral tömött bukszával nyugati bevásárló körútra induljon az ember, leginkább csak a mesében létezett.

Másrészt a lakosság döntő többsége valutáról álmodni sem mert: a valutatartalékokat és a devizaszámlákat a pártállam a padlásokhoz hasonlóan kisöpörte. Már 1945-ben több olyan rendelet kiadására is sor került, amelyek a pengő, és az arany kivitelét és behozatalát is korlátozták, megtiltották, illetve bejelentési kötelezettség alá vonták, mind a magán- mind a jogi személyek részére.²²⁹ A hivatalos valutaforgalom ezzel Magyarországon megszűnt. Az 1945 őszi kiadott rendeletek kellő jogalapot szolgáltatottak a rendőrségnek a széleskörű razziák megindításához, amelyek eredményeként több száz ember ellen indult eljárás és 160 valutabűnyűben is elkészült a vádirat.²³⁰ A nyomozásokat a budapesti államügyészség kirendeltségeként működő valutaügyészség folytatta le – a rendőrség bevonásával –, míg a bírósági eljárásokat a budapesti büntetőtörvényszéknél szervezett uzsorabíróság kizárólagos hatáskörébe és illetékességébe utalták.²³¹

A kormány az intézkedéstől nagy mennyiségű valuta, értékpapír és arany beáramlását várta, amely a forgalomban lévő pénz egyedüli fedezete lett volna. A határidő leteltéig meglehetősen gyéren szállingóztak a bejelentések, úgy a magánszemélyek, mint a vállalatok vagy bankok részéről. Az arany és valuta tekintetében, pedig aki tudta, igyekezett külföldre menteni a magánvagyonát – ezzel akár egy másik pénzügyi bűncselekményt, a csempészetet valósítva meg.

A forint bevezetése előtt két nappal, 1946. július 28-án, a valutával és az arannyal kapcsolatban minden addiginál szigorúbb szabályozás lépett hatályba, amely augusztus 15-iki határidővel elrendelte a külföldi fizetési eszközök, a külföldi veresű aranyérmék és mindennemű arany letétbe helyezését, illetve megvételre történő felkínálását, valamint a külföldi értékpapírok és követelések bejelentését a Magyar Nemzeti Banknak.²³²

A kommunista propaganda cinizmusára jellemző, hogy miközben az új rendelet a legradikálisabb intézkedéseket helyezte kilátásba azok számára, akik nem akartak megválni a vagyonuktól, mindeközben a Gazdasági Főtanács arról tartott sajtótájékoztatót, hogy „a letétbe helyezett és bejelentett értékekre az állam nem tart igényt, erre szüksége nincs, mert az így befolyó valuta és arany a Nemzeti Bank készletéhez képest elenyésző. A kormány átmeneti intézkedésnek tartja a valutabeszolgáltatást

²²⁵ Bartke István: Az életszínvonal, a társadalmi-gazdasági struktúra három évtized alatti változása és az urbanizációs folyamat. *Területi Statisztika*, 28. évfolyam. 1978/6. szám. 46-47.

²²⁶ Például 1965-ben a szellemi foglalkozásúak átlagjövedelme 15.161 Ft, a munkásoké 11.512 Ft, a parasztoké 10.951 Ft volt.

²²⁷ 1965-ben ez az összeg a szellemi foglalkozásúak esetében átlagosan 3.129 Ft/hó, a munkások esetében 2.359 Ft/hó, a paraszti réteg esetében 2.556 Ft/hó volt, s ezen társadalmi csoportok a megjelölt összeg 54,3, 55,4 illetve 51,7%-át fordították 1965-ben háztartási beruházásokra.

²²⁸ A témáról lásd bővebben: Koltai Iván: A lakossági rétegek szabad rendelkezésű jövedelme és felhasználása. *Kereskedelmi Szemle*, 1976/7. szám. 23–27.

²²⁹ Például: 7.160/1945. M. E. sz. rendelet, *A külföldi fizetési eszközök, követelések és értékpapírok, továbbá az arany bejelentése és rendelkezésre bocsátása tárgyában*. Magyar Közlöny, 1945/153. szám.

²³⁰ Szabad Nép, 1945. szeptember 26.

²³¹ 7.160/1945. M. E. sz. rendelet 13. § (1–2)

²³² 8.400/1946. M. E. sz. rendelet a külföldi fizetési eszközök és követelések, a külföldi értékpapírok és az arany forgalmának, valamint a fizetési eszközök kivitelének újabb szabályozása tárgyában. MK, 1946/169. szám.

és a letétbe helyezett értékeket minél hamarabb vissza akarja adni.”²³³ Valójában a rendelet alapján 1946. július 29. és december 31. között az MNB 332,1 millió forintot helyezett forgalomba, a felvásárolt aranyért, valutáért, devizáért.²³⁴

A rendelet megjelenésétől kezdődően tiltott lett a külföldi valuta vagy értékpapír, illetve az arany és az aranytárgyak adása-vétele, kölcsönadása, elzálogosítása, az MNB engedélye nélkül történő kivitele vagy behozatala egyaránt. A jogszabály megszegőire súlyos büntetések vártak: büntett miatt akár 10 évig terjedhető fegyház – gondatlanság esetén maximum 3 évnyi fogház – szabhattak ki, de üzletszerű vagy ismételt elkövetés esetén halálbüntetést is kaphatott valaki.

Magyarországon a második világháborút követően, egészen 1950-ig hatályban maradtak az 1931-től kezdve hozott devizajogszabályok. 1950-ben kiadták a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekre vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket is tartalmazó devizakódexet.²³⁵ A devizahatósági jogkört a pénzügyminiszter gyakorolta, a Magyar Nemzeti Bank – amely korábban a devizahatóság volt – általános hatáskörű devizagazdálkodási és devizahatósági szerv lett.²³⁶ A kódex meghatározta a devizahatósági engedélyhez kötött ügyletek körét. Rendelkezett a fizetési eszközök valamint az arany és platina forgalmának korlátozásáról, az értékpapírokról és követelésekről, a pénztartozásokkal kapcsolatos szabályokról, az áru- és utasforgalomról – megszabva például, hogy a nem magyar útlevelel rendelkezőknek külföldre szóló menetjegyet csak a devizahatóság által megjelölt valutában lehet árusítani. Magyar állampolgárok ilyen jegyet forintért vehettek, az állandó lakcímük igazolását követően, s a jegy kiadásának tényét az útlevelemben rögzítették. (A magyarországi diplomáciai testületek, valamint a külképviseletek nem magyar tagjaira vonatkozó utazási szabályokat a közlekedési- és postaügyi miniszter és a külügyminiszter külön rendeletben határozták meg.)

A büntető rendelkezések ebben az esetben is szigorúak voltak: akár öt évig terjedő börtönbüntetést kaphatott az, aki a birtokában lévő valutát, aranyat vagy értékpapírt nem jelentette be, azt engedély nélkül az országból kivitte, vagy külföldre vitt vagyontárgy esetében az ellenérték-beszolgáltatási kötelezettségét nem teljesítette.²³⁷ A Kisvárdán élő Kozma Béla például, 1951. augusztus 7-én tizenhat dollárral a zsebében lépte át Dámoc és Királyhelmecc között a magyar-csehszlovák határt, hogy a pénzéért kilenc pár cipőt és egy pár gumicsizmát vásároljon, amit itthon a zugforgalomban értékesíteni tud. A vizsgálat során – beismerő vallomás révén – még négy, 1950 és 1951 során elkövetett tiltott határátlépésére derült fény, amelyeket nem egyedül, hanem 3-4 társával közösen vitt véghez. Az utak során 91 bakancs került az országba, amelyekből 26 illette a vádlottat, ezeket értékesítette is. Az üzleteléshez valutára volt szüksége, ezért két kisvárdai lakostól tizenöt dollárt vásárolt, amelyet Királyhelmeccen 5000 csehszlovák koronára váltott be. Vagyis külföldi fizetési eszközt a devizahatóság engedélye nélkül belfölditől átvett és azt ugyancsak engedély nélkül az ország területéről kivitt. Mindezért a nyíregyházi járásbíróóság őt 1951. november 26-án öt kettő és fél évi börtönbüntetésre ítélte, a közügyektől öt évre eltiltotta és Kisvárdáról hat hónapra kiutasította.²³⁸

A valutás-bugyelláris tehát üres volt. De amúgy sem volt hová menni... Ugyanis az állampárt által megtestesített hatalom és a társadalom viszonyát az 1945 után Magyarországon is kiépített szovjet-típusú rendszerben a külföldi utazások lehetősége, illetve korlátoltsága is jellemezte. 1961-ig belső, „titkos” rendeletek által szigorúan korlátozták a kiutazások lehetőségeit. Szinte

²³³ Szabad Nép, 1946. július 25.

²³⁴ Botos János: A pengő megsemmisülése, a forint születése, 1938–1946. *Múltunk*, 2016/1. 203.

²³⁵ *A rendszerű devizagazdálkodással kapcsolatos szabályokról* szóló 1950. évi 30. sz. tvr. MK, 1950/130-131. szám. A devizakódex az 1974. évi I. tv. elfogadásáig hatályban maradt.

²³⁶ Lásd bővebben: Óváry-Papp Zoltán: A bankrendszer újjászervezése Magyarországon. In *Gazdaság* 1949/3. 155–169.

²³⁷ 1950. évi 30. sz. tvr. 57-67. §.

²³⁸ A Nyíregyházi Járási Bíróság B IV. 0040/2/1951. számú ítélete, 1951. november 26. ÁBTL 3.1.9. V-71313 Kozma Béla. 72/B

kizárólag hivatalos utazásokra volt mód, 1955-ig belügyminiszteri engedéllyel. Magánutazásokra csak nyomós indokkal kerülhetett sor. Az ország kapui hermetikusan bezáródtak. 1955-ben az enyhülés légkörében résnyire megnyíltak, és a hatóságok foglalkoztak a további nyitás lehetőségeivel is, de a forradalom leverése után a kapuk ismét becsapódtak. 1961-ben született meg az első szabályozás, amely kimondta, hogy van lehetőség, ha korlátozott is, az utazásra. Magánutazásra rokonlátogatás céljából, illetve társasutakkal lehetett menni, a hivatalos kiutazásokról alapvetően a területileg érintett miniszter döntött. Az utazások száma 1964-ben ugrott meg érezhetően, amikor megkönnyítették az útlevelek kérvényezésének módját is, és a nyugatra utazóknak 70 dolláros valutakeretet bocsátottak a rendelkezésére. A liberalizálás oka elsősorban a fizetési mérleg javítása érdekében a turizmus fellendítésének szándéka volt, amelynek révén nagyobb devizabevételre számítottak, mint a kiutazók számára nyújtandó devizakiadás.

Legális útként maradt tehát az IKKA: a vizsgált korszakban az átlagember számára ez volt az egyetlen lehetőség, hogy hiánycikkekhez jusson. Az IKKA által nyújtott szolgáltatás államilag garantálta, hogy a csomag meg is érkezik a címzetthez, akinek így nem kellett a határon felbontott csomagja miatt reklamálnia, sem vámot fizetnie a hatóságoknál.

Ajándékot természetesen továbbra is lehetett a Postán keresztül küldeni, de a feltételek itt jóval kedvezőtlenebbek voltak, mivel ebben az esetben a csomag a mindenkori – akár 70%-os mértékű vámmal sújtott – vámrendelkezések hatálya alá tartozott. A csomagba csak olyasmint lehetett tenni, amit a feladó országának vámrendelkezései megengednek, és amit a magyar vámszabályok is jóváhagytak; így például zárt-bádogba forrasztott konzervet ajándékcsomagban küldeni nem volt szabad. Az ún. ajándéktaarifában meghatározott évi keret egyszeres mértékét meghaladó mennyiségű áruk után pedig 100%-os vámot kellett fizetni. A kétszeres mennyiségen felüli áru kereskedelmi jellegűnek minősült, nem volt vámkezelhető, ezért az egész küldeményt – megosztás nélkül – vissza kellett küldeni a feladónak, vagy a nem vámkezelhető mennyiséget szakmai vállalat részére megvételre kellett felajánlani. Ebben az esetben az egész vételár vámtartozás címén került elszámolásra.²³⁹ Az IKKA tehát jóval kedvezőbb kereteket biztosított úgy az ajándékozók, mint a megajándékozottak számára, így rövid idő alatt rendkívüli népszerűsége tette szert.

Érdemes megemlíteni, hogy az emigrációba kényszerült magyarok körében az IKKA megítélése kettős volt. Egyrészt a Janus-arcú rezsimet látták benne, amely cinikus módon gazdasági hasznot húz a politikai okok miatt kettészakított családok helyzetéből. Emigráns lapok arról cikkeztek, hogy „*az IKKA csomagok 1.) a magyar kommunista kormány propaganda gépezetét segítik és 2.) felháborítóan magas áriák, majdnem zsaroló jellegűek, azáltal, hogy a magyar kormány másféle csomagok küldését a magas vámok folytán, majdnem lehetetlenné teszik [...] a magyar kommunistáknak szükségük van dollárra, amerikai képviselőitek fenntartására és propagandára. És miután másféle csomagok küldését megnehezítik, szinte monopóliumot adva az IKKA-nak, az amerikai magyarságot kényszerítik propagandájuk megfizetésére. Eltekintve attól, hogy az IKKA csomagokat a piaci ár két-háromszorosáért adják, azokba haszontalan élelmiszert is belecsempésznek, mint például édes likőrt, amely kétségkívül nem egy ínségben lévő egyén szükségleteit szolgálja.*”²⁴⁰

Ugyanakkor mindez mégsem volt gátja az IKKA-program felvirágzásának, hiszen ez volt az egyetlen nyitott kapcsolattartási lehetőség az otthoniakkal. A szolgáltatások sokrétűségét mutatja, hogy még olyanokat is meg tudtak szólítani, akiknek már nem élt rokona az óhazában. Ők éves díj ellenében gondoskodhattak a családi sírok gondozásáról.

²³⁹ Boldizsár Iván (szerk.): Magyar hírek kincses kalendáriuma. Magyarok Világszövetsége, Budapest, 1965. 276–278.

²⁴⁰ Amerikai magyar népszava, 1957. március 14. 2.

Az állami támogatottság oka

Az mostanra talán kiderült, hogy a program miért vonzotta a lakosságot. Azonban a diktatúráknak nem kifejezett jellemzője az altruizmus és a felebaráti szeretet. Így vélelmezhetően a pártállamnak is megérte a csomag- majd később utalványrendszer működtetése.

A vasfüggöny leereszkedésének egyik következményeként az állam nehezen jutott konvertibilis valutához. A kötött devizagazdálkodást folytató országokban pedig nemcsak a magánszemélyek, de a vállalatok, intézmények sem rendelkezhetek szabadon követeléseikkel, azt be kell szolgáltatniuk a felhatalmazott pénzintézetnek, illetve követeléseik felett csak a devizahatóság előzetes engedélyével rendelkezhetnek.

A hitelintézetek államosítását követően, 1948-tól kizárólag a Magyar Nemzeti Bank által felügyelt Magyar Külkereskedelmi Bank foglalkozhatott devizaügyletekkel.²⁴¹ A devizapolitika és -gazdálkodás célja természetesen mindig a fizetési mérleg tartós egyensúlyának biztosítása volt. A devizabevételek 80-85%-át az áruforgalom adta, míg 15-20%-a a különböző járulékos devizabevételekből származott. Ezen utóbbiak közé tartozott az IKKA-átutalás ugyanúgy, mint a szerzői, szabadalmi díjak.

A járulékos devizabevételek között mindig is nagy jelentősége volt a külföldön élő magyarok átutalásainak. A két világháború között volt, hogy ezek az utalások évi 8 millió dollárra rúgtak,²⁴² s a további növekedéstől az állam a háborút követően is a fizetési mérleg egyensúlyának megteremtését várta, a „sok kicsi sokra megy” – vagy a lenini nyelvhasználatból elve „kicsiből lesz a nagy” – elve alapján. Az IBUSZ az ötvenes évek elején évi 2,5-3 millió dolláros forgalmat bonyolított a Magyarországon forintért nem kapható importárutakat és hazai hiánycikkeket tartalmazó csomagok megrendeléséből. Éppen ezért indítványozta Olt Károly – a Rákosi-kormány pénzügyminisztere – 1953-ban az IKKA ajándékcsomag-konstrukció további fenntartására, amelyet az MDP KV február 7.-én határozatban fogadott el.

Az ötvenes évek második felében az IKKA révén az ország évi 5-10 millió dolláros devizabevételtelhez jutott. Az IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akció keretében magyar állampolgárok 1965-ben már 7,3 millió dollár értékű árut, ezen felül az MNB-nek történő nyugati átutalások alapján további 2,2 millió dollár forintértékét, illetve 151 millió forint értékű ajándékcsomagot és közel 2000 ajándék gépkocsit kaptak. Az IKKA-akció keretében az USA-n kívüli tőkés országokból is érkeztek konvertibilis átutalások, de a magyar diaszpóra földrajzi elhelyezkedéséből következően ennek a forgalomnak a zöme az Egyesült Államokra esett.²⁴³ Az állam mindenesetre jelentős mennyiségű devizához jutott, amire a gazdasági elszigeteltségből fakadó alacsony export és az ezzel járó devizahiány miatt nagy szüksége volt a magyar gazdaságnak. Az IKKA tehát fontos valutabevételi forrás lett.

De a csomagok körül jelentkeztek problémák is; leginkább az, hogy az apparátus működtetése olyannyira költséges volt, hogy már 1957-ben felmerült, hogy célszerű lenne megvizsgálni a bankátutalás rendszerére történő áttérést.

Csomag helyett utalvány...

Az ötvenes évek végétől a csomagok helyét mindinkább az IKKA-utalványok vették át: az ajándékozó egy általa meghatározott személynek, meghatározott célra külföldön dollárban befizetett egy bizonyos összeget, amivel itthon a legkülönfélébb iparcikkeket lehetett egy

²⁴¹ Lásd bővebben: Óváry-Papp Zoltán: A bankrendszer újjászervezése Magyarországon. In *Gazdaság*, 1949/4. 213–217.

²⁴² Bognár József: Külkereskedelmünk problémái. In *Közgazdasági Szemle* 1957/8–9. 850.

²⁴³ Honvári János: Pénzügyi és vagyoni tárgyalások és egyezmények Magyarország és az Egyesült Államok között, 1945–1978. In *Századok* 2009/1. 63.

árjegyzékből kiválasztani és megvásárolni. Pamutáru, klöpli-függöny, danulon-paplan, háztartási gép, óra, rádió, televízió, öröklakás vagy éppen balatoni üdülés találhatta meg jogos tulajdonosát (ez utóbbi akár napi 30 forint költőpénzzel személyenként).

Vagyis a Nyugaton élő rokonok által hivatalosan küldött valutát bevonták, és cserébe a Magyar Nemzeti Bank a dollárnak megfelelő értékű úgynevezett IKKA-utalványt adott. A nyugati megrendelőhelyeken befizetett összeg ellenében, Budapesten – az árjegyzékben foglaltak szerinti áron – kiadták az ajándékot, minden vám vagy egyéb költség nélkül, bármekkora értékig. Be lehetett fizetni meghatározott árucikkre, típuscsomagra, illetőleg úgy, hogy az ügyfél szabadon választott magának valamilyen árut. Szabad választásra történő befizetés esetén a megajándékozott az árjegyzék alapján bármit kiválaszthatott magának: Pick-szalámi, rizs, kakaópor, csokoládé, kávé, nyugati italok, amerikai cigaretta, nyugati gyártmányú ruhaneműk és használati cikkek, illetve hazai gyártmányú iparcikkek (például Pacsirta vagy Fecske rádió) találtak gazdára. A Budapesten lakó ügyfeleket postán értesítette az IKKA, s ők személyesen vehették át az ajándékot, a vidékieknek utánvétet biztosítottak. A távirati úton rendelt ajándékokat soron kívül továbbították. Nem csoda, ha egy-egy nagyobb ünnep táján, karácsonykor, az őszi beszerzések idején, vagy a nyári szezon kezdetekor sokan próbálták bevenni magukat a Tüköry utcába. A szolgáltatás rendkívüli népszerűségét mutatja, hogy 1961 nyarán bővíteni kellett a bemutatótermet.²⁴⁴

IKKA megrendelő és információs szolgálat a világ szinte minden táján működött. Európában Anglia, Ausztria, Belgium, Franciaország, Hollandia, Nyugat-Németország, Olaszország, Svájc és a skandináv államok területén, összesen 26 címen lehetett IKKA-utalványt vagy csomagot befizetni, az USA-ban két New York-i címen, Kanadában Montrealban és Torontóban, ezenkívül Argentínában, Brazíliában, Uruguayban, Venezuelában, Ausztráliában, Új-zélandon, Kenyában, Tengerben és Izraelben is. De az *IKKA-Monimpex, Budapest* címre közvetlenül is lehetett átutaltatni.²⁴⁵

Az olvasóban joggal merülhet fel a kérdés: hogy került a képbe a Monimpex? Az 1947-ben bevezetett hároméves terv egyik központi eleme a külkereskedelem államosítása volt, hiszen ez az ágazat biztosította az ipar import-nyersanyag szükségletét és bonyolította az ezt fedező exportot. A „szocialista” külkereskedelem alapja a nemzetgazdasági terv lett, ettől függött a külkereskedelmi terv, amely pontosan előírta az egyes árucikkekben teljesítendő kivitel és a behozatal. A terveket az Országos Tervhivatal készítette elő, a magyar külkereskedelem túlnyomó részét a gyakorlatban pedig tizenkét nagy állami vállalat bonyolította. A Chemolimpex a vegyi cikkek exportját és importját, a Lignimpex a fa- és papíráruét, a Medimpex a gyógyszerét, a Mezőgazdasági Kiviteli és Behozatali Rt. (Agrimpex) a mezőgazdasági és állati termékek, gyümölcs, konzervek, stb. külkereskedelmével foglalkozik. A Kelet-európai Kereskedelmi Rt. (Kelimpex) feladata a fa, papír, üveg, vegyianyag, olaj, stb. áruk exportjának és importjának lebonyolítása volt. A Magyar Külforgalmi Rt. a textilipari és bőripari nyersanyagok behozatalát, másfelől pedig a textil- és bőripari áruk kivitelét végezte, gyarmatárukat (kávé, tea, kakaó, fűszerek) importált. A Nehézipari Külkereskedelmi Vállalat (Nikexport) a kocsz, a vas, a fémek és gépek behozatalával és kivitelével foglalkozik. A Műszaki Külkereskedelmi Vállalat (Ferunion) főleg elektromos cikket és finommechanikai terméket importált és exportált. Az Exportkereskedelmi és Árubeszerző Rt. bonyolította le minden viszonylatban a kompenzációs ügyleteket.²⁴⁶

²⁴⁴ Magyar Pál: Az IKKA-csomagtól az IKKA-utalványig. In *Magyar hírek kincses kalendáriuma*. Szerk.: Boldizsár Iván. Budapest, Magyarok Világszövetsége, 1961. 228-229.

²⁴⁵ Uo.

²⁴⁶ Óváry-Papp Zoltán: A bankrendszer újjászervezése Magyarországon. In *Gazdaság*, 1949/4. 215.

Az Egyedárusági Cikkek Export-Import Vállalata (Monimpex) a dohány, só, szesz, stb., azaz a kincstári egyedárusági cikkek külkereskedelmét bonyolította.²⁴⁷ 1955-től – egy minisztertanácsi határozat értelmében –, a pénzügyőrség pénzügyi büntettek és szabálysértések megakadályozása és felderítése érdekében végrehajtott ellenőrzései kiterjedtek a Monimpex külkereskedelmi vállalatra is, amely tehát köteles volt az ellenőrzés céljára minden szükséges adatot rendelkezésre bocsátani.²⁴⁸

1956-ot követően megsokszorozódott a valutát küldők száma, és ezzel együtt a vásárolható áruk köre is bővült. A lista pedig kiegészült szocialista gyártmányú hiánycikkkel, amelyeket így előjegyzés és várakozás nélkül lehetett beszerezni. Többek között az Orion gyár AT 505-ös, fekete-fehér csúcsmodellje, az első hazai nagyképernyős tévé is így vált hozzáférhetővé, de porszívó, padlókeféző, gáztűzhely, varrógép, mosógép, fürdőkád, Pannónia motorkerékpár, Moszkvics, Skoda, Trabant, Wartburg autók is szerepeltek a kínálatban.

Az ötvenes évek második felében a Fővárosi Ingatlanközvetítő Vállalat (FIK) útján bonyolódtak le azok az ingatlanvásárlások, amelyeket külföldi megbízásból, a Nemzeti Bank engedélyével a Monimpex, illetve az IKKA közvetítésében vittek véghez. Az IKKA-akció keretében a külföldi megbízott, itteni rokona számára házat, öröklakást, telket vásárolhatott, az ellenértéket külföldön, valutában kifizetve.²⁴⁹

1958-ban pedig a MALÉV egyezett meg az illetékes pénzügyi hatóságokkal, hogy a Ferihegyi repülőtér tranzit várótermében a Monimpex-IKKA megszervezze az árusítást. A magyar dohány- és italárakon túlmenően itt rövidesen emléktárgyak, népművészeti cikkek, illatszerek, porcelántárgyak is árusításra kerültek.²⁵⁰

A felhasználásban rejlő „egyéb” lehetőségek

Az IKKA népszerűvé válásával egy időben az ügyeskedés is megindult. Akiknek nem volt szükségük a nyugati holmikra, eladták azokat vagy magát az utalványt, akár az eredeti érték sokszorosáért. Az utalványok ugyanis nem névre szóltak, a címzetten kívül bárki más is beválthatta azokat. Az üzletelések az IKKA-helyiségek körüli kapualjakban folytak. Árfolyamkülönbség, hiánycikkek, nyugati áruk, biankó csekk – ezek így együtt, nagy kísértést jelentettek az „okos” megoldások iránt érdeklődőknek. 1960 körül 25-30 forintot ért egy IKKA-dollár – ez volt az utcai *nem hivatalos árfolyam*. Az IKKA-üzérkedés az egyik legjövedelmezőbb pénzszerzési lehetőséggé vált abban az időben. Akiket viszont felelősségre vontak, általában egy-két évnyi börtönre, vagyonelkobzásra, pénzbüntetésre, és nyilvános lejáratásra számíthattak.

A Rendőrségi Szemle 1957 májusi száma, már olyan foglalkozás nélküli, üzletelő személyekről cikkezett, akiket „a rendőri szervek kevéssé ismernek, pedig talán a legnagyobb veszélyt jelentik a népgazdaságra. Az ilyen embereknél lehet vásárolni 'IKKA' utalványokat, az ilyen utalványokra kiváltott külföldi küldeményeket, kakaót, csokoládét, zseppet, külföldi cigarettákat, narancsot, citromot és olyan textíliákat, amit az állami vagy szövetkezeti kereskedelemben nem lehet beszerezni. Van tűzkeő, öngyújtó, angol szövet, durábellőr(...) Ezek az elemek a társadalom parazitái, mert semmittevésből élnek, sok esetben nem is látják az árut, amit értékesítenek, csak közvetítenek, illetőleg a hasznot vágják zsebre. Ilyen személyek ellen

²⁴⁷ MONIMPEX Külkereskedelmi Vállalat: borok, szeszes italok, borfeldolgozó berendezések, pezsgő, őrölt paprika, édesipari áruk, méz, dohányárak exportja. Borok, szeszes italok, szesz, kávé, tea, kakaóbab, édesipari áruk, sör, halkonzervek, só, dohányáru, fűszer, déligyümölcs, gyarmatárak importja. In Berza László (főszerk.): *Budapest Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973. 631.

²⁴⁸ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.071 /1 955. (VIII. 13.) számú határozata a pénzügyőrség gazdasági ellenőrző munkájának hatékonyabbá tételéről. MK 1955/86. szám (augusztus 13.).

²⁴⁹ Sz. n.: 6000 családi házat ad el részletre a FIK. In *Figyelő*, 1958/32. szám (augusztus 12.). 2.

²⁵⁰ Sz. n.: Nyolc hónap alatt egymillió légitelület. In *Figyelő*, 1958/39. szám (szeptember 30.). 5.

*folytatott eljárásainknál, amelyek meglehetősen ritkák, rendszerint fényűzően berendezett lakásokat találunk, nemritkán a megengedett súlyhatáron felüli aranytárgyakat, nagy mennyiségű Napoleon-aranyat és egyéb valutát, melyek világosan bizonyítják ezek tevékenységének veszélyes voltát. Veszélyességük felismerése viszont arra kötelez bennünket, hogy elsősorban ezek ellen indítsunk könyörtelen, támadóharcot és tevékenységüknek nemcsak gátat vetni, hanem teljes egészében likvidálni igyekezzünk azt.*²⁵¹

A diktatúra persze maga is kihasználta a rendszerben rejlő lehetőségeket. Az állambiztonság igyekezett minden olyan információt összegyűjteni, ami egy általuk ellenségesnek tartott személy, csoport, társadalmi réteg ellen felhasználható volt, amint azt az alábbi példa mutatja.

1949-ben Skalec György, diplomás mezőgazda Ausztriába disszidált, hátrahagyva feleségét és négy illetve öt éves fiait. Osztrák állampolgárságot szerzett, amelyet az ő révén 1953-ban a Magyarországon élő felesége is megkapott. 1951-től egy montreali cég megbízottjaként – az osztrák Nemzeti Bank engedélyével – a budapesti IKKA részére közvetítőként működött: a kanadai megbízóktól „szeretetsomag-rendeléseket” gyűjtött. 1951-és 1954 között mintegy 40.000 dolláros forgalmat bonyolított. 1954-ben egy szintén magyar származású üzlettársával kereskedelmi társaságot alapított, amely egyik fő tevékenységként Jugoszlávia és Magyarország felé közvetített ajándécsomagokat főként Ausztriából és Kanadából. A feleség itthon, a férj pedig Ausztriában igyekezett minden követ megmozgatni annak érdekében, hogy a család egyesítés érdekében az asszonyt és a gyerekeket kiengedjék Ausztriába. A nagykövetségekre, de 1954-ben még Rákosi Mátyásnak is ment levél ez ügyben.

Az államvédelmi szempontok azonban felülírták a családi akaratot. 1955. január 15-én két államvédelmi tiszt kereste fel Skalec Györgynét, Bimbó utcai otthonában, ahonnan az asszonyt kihallgatásra vitték. Közölték vele, hogy az útlevél-kérelmét ismételten elutasították. Ugyanakkor az is gyorsan kiderült a számára, hogy az államvédelem ennél sokkal tájékozottabb: tudják, hogy nyugatról – illegális úton – rendszeresen pénz kap. Ugyanis még 1952-ben a vizsgálati főosztály őrizetbe vette Schwarz Klára budapesti lakost, aki illegális kapcsolatot tartott fenn Spitzer Ferenc disszidenssel egy embercsempészen keresztül. Schwarz Klára vallomása szerint 1952. április 10-e körül a futártól két levelet kapott, közülük az egyiket – ami 1500 forintot is tartalmazott – Skalec Györgynek címezték...²⁵²

Az állambiztonságiak megfenyegették az asszonyt, miszerint „Nekünk nem az a célunk, hogy gyermekei most anya nélkül maradjanak, s a jóindulatot a részünkről az eddigiek során is tapasztalhatta, de eddigi magatartása visszaélést jelent a mi jóindulatunkkal szemben. Mi nem akarunk nagy ügyet csinálni, de ha a jövőben nem mond el mindent őszintén, kénytelenek leszünk az elkövetett bűnöket vallomásától függetlenül bebizonyítani.”²⁵³

A meggyőzés sikeres volt; Skalec Györgyné együttműködési szándékról írt alá nyilatkozatot. Foglalkoztatásától azt remélték, hogy rajta keresztül megközelíthetik a férjét, aki 1955-ben az IKKA ausztriai megbízottja volt, valamint bizonyos adatok szerint kapcsolatban állt a bécsi CIC-val, így részt vett a „Magyarország ellen irányuló gazdasági kártevésben”. A végső cél a férj beszerzése lehetett, amelyhez az itthon maradt feleségén és a gyerekein keresztül vezethetett az út. „Virág Györgyné” fedőnevű ügynök a munkát kizárólag azért vállalta, mert félt a felelősségre vonástól. A kapcsolat ezen alapult.²⁵⁴

²⁵¹ Turza Mihály: A spekuláció és üzérkedés jelenlegi helyzetéről. In *Rendőrségi Szemle* 1957/5. 245.

²⁵² BM II/4 alosztály feljegyzése 1955. február 21-én, „Virág Györgyné” ügyében. ÁBTL 3.2.1. Bt-327 „Virág Györgyné” 16.

²⁵³ BM. II/4. alosztályának jelentése „Virág Györgyné” beszerzéséről. Budapest, 1955. január 24. ÁBTL 3.2.1. Bt-327 „Virág Györgyné” 13.b.

²⁵⁴ BM. II/4. alosztályának jelentése „Virág Györgyné” beszerzéséről. Budapest, 1955. január 24. ÁBTL 3.2.1. Bt-327 „Virág Györgyné” 14.

A hőskorszak vége

1965-től kiépült a Konsumtourist (Intertourist) üzletek – a fénykorban több mint 350 boltból álló – hálózata. Népszerű nevükön ezek voltak a dollárboltok, ahol az IKKA utalványokért minden keresett árucikket, szolgáltatást azonnal meg lehetett kapni, beleértve a hiánycikkeket is. A legismertebb budapesti üzletek a Kígyó és az Arany János utcában működtek. A drágább szállodákban is nyitak dollárboltok, ezekre az állambiztonság – a külföldi vendégek miatt – fokozott figyelmet fordított.

Az IKKA által kitaposott ösvényen azután külkereskedelmi vállalatok is megjelentek. Az 1960-as évek végén debütált a Konsumex Ajándékautó-Szolgálat. A nyugati országokban élő rokonok az ottani bankokban – természetesen konvertibilis valutában – a Konsumex részére befizethették a kiválasztott autó árát, amit ezt követően itthon adtak át. A program vonzerejét többek között a kedvezőbb – 60% helyett csak 50%-os – vámterhelés adta. Ráadásul az alkatrészbeszerzés gondját is vállalta a Konsumex, amennyiben a külföldi ajándékozó az annak megfelelő összeget is befizette.²⁵⁵

Végül is az IKKA „hőskorszakát” a Gazdasági Bizottság egy 1967-es határozata zárta, amelynek értelmében 1968. január 1-től az IKKA-utalványok dolláronként 30 forintos alapon, a nagyobb áruházakban vásárlásra illetve bármely OTP-fiókban vagy postahivatalban készpénzre lettek beválthatók. Az IKKA üzemeltetését 1968-tól gyakorlatilag az OTP vette át.²⁵⁶ Az IKKA központi épülete ekkortól a – szecessziós és art deco stílusjegyeket magánviselő – Nádor és a Mérleg utca sarkán álló, egykor a Magyar-Cseh Iparbank épületének otthont adó bérházba került.²⁵⁷

Az új gazdasági mechanizmus bevezetését követően enyhítették a deviza-gazdálkodás egyik lényeges kötöttségét: a devizaköveteléseket ugyan továbbra is be kellett jelenteni, de az állampolgárok az általuk szerzett és beszolgáltatott devizából visszavásárlási lehetőséget kaptak. Mindennek jogalapját 1969-ben egy pénzügyminiszteri rendelet teremtette meg, amely szerint a devizabelföldi természetes személyek belföldi pénztézetnél devizaszámlát nyithattak és a számlán lévő devizakövetelés terhére – meghatározott jogcímenek – kifizetési, átutalási megbízást adhattak.²⁵⁸ A devizaszámlára vonatkozó általános rendelkezést a Magyar Nemzeti Bank adta ki, egyúttal az Országos Takarékpénztárt bízva meg a lakossági devizaszámlák kezelésével.²⁵⁹ 1972-ben szintén egy PM-rendelet erősítette meg, hogy Takarékpénztár – megbízott pénztézetként – valuta- és devizaműveleteket végezhet, devizabelföldi és -külföldi személyek részére devizaszámlákat vezethet, továbbá ellátja és szervezi az IKKA szolgálatot.²⁶⁰

Az IKKA-utalvány rendszere az utazási lehetőségek kinyílásával, a TESCO-n²⁶¹ keresztül vállalható külföldi, dollárban fizető munkavállalás terjedésével, az 1980-as évekre elvesztette funkcióját. A bevásárlóturizmus megjelenésével pedig a magyarok már a külföldi támogatók segítségével nélkül is hozzájuthattak a vágyott termékekhez. A rendszerváltást követően az

²⁵⁵ A Meseautótól a Merkurig 7. rész – IKKA, Komzumex és más kiskapuk. Forrás: <https://www.autoszektor.hu/hu/content/meseautotol-merkurig-7-resz-ikka-konzumex-es-mas-kiskapuk> (letöltve: 2021. 09. 14.)

²⁵⁶ Horváth Mihály: A lakosság „pénztárkönyve”. In *Figyelő*, 1968. március 28. 1.

²⁵⁷ Forrás: https://www.otpedia.hu/lexikon/helyek/egykor-magyar-cseh-iparbank-majd-az-ikka-szekhazavolt_2/ (letöltve: 2021. 09. 14.)

²⁵⁸ 21/1969. (VII. 8.) PM sz. rendelet a devizabelföldiek devizaszámlájáról. MK. 1969/52. szám (július 8.)

²⁵⁹ Nagy László: Devizaszámla belföldiek részére. In *Világgazdaság*, 1969. augusztus 26. 2.

²⁶⁰ A pénzügyminiszter 29/1972. (X. 10.) sz. rendelete az Országos Takarékpénztár feladatairól. MK 1972/79. szám (október 10.)

²⁶¹ TESCO: Nemzetközi Műszaki-Tudományos Együttműködési Iroda, amelynek közvetlen felügyeletét a Külkereskedelmi Minisztérium látta el, és javarészt magyar szellemi tőkét, hozzáértést – és ügynököket – exportált szakemberek formájában

egykoron elérhetetlennek tűnő árucikkek hamarosan a mindennapos kínálat részévé váltak, ezzel a dollárboltoknak is bealkonyult. Az IKKA a kilencvenes évek közepén végleg megszűnt.

Irodalomjegyzék

- [1] 1.071 /1 955. (VIII. 13.) számú M. T. határozat a *penzügyőrség gazdasági ellenőrző munkájának hatékonyabbá tételéről*. MK 1955/86. szám
- [2] 103.377/1950. (IV. 23.) II. f. P. M. sz. rendelet (3) bek. *Magyar Közlöny, Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára*, 1950/69. szám
- [3] 103.377/1950. (IV. 23.) II. f. P. M. számú rendelet, . MK – Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára, 1950/69. szám
- [4] 103.377/1950. (IV. 23.) II. f. P. M. számú rendelete a *külföldi ajándékküldemények vámkezelésének szabályozásáról* szóló 118/1950. (IV. 22.) M. T. számú rendelet végrehajtása tárgyában. MK – Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára, 1950/69. szám
- [5] 150.500/1948. Közl. M. sz. rendelet az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal megszüntetése és az állami szállodák kezelése tárgyában. MK Rendeletek Tára 1948/177. szám
- [6] 21/1969. (VII. 8.) PM sz. rendelet a *devizabelföldiek devizaszámlájáról*. MK. 1969/52. szám
- [7] 29/1972. (X. 10.) sz. P. M. rendelet az *Országos Takarékpénztár feladatairól*. MK 1972/79. szám
- [8] 6.590/1948. Korm. sz. rendelet az idegenforgalommal és az állami szállodákkal kapcsolatos hatásköri kérdések szabályozása tárgyában MK Rendeletek Tára 1948/135. szám
- [9] 7.160/1945. M. E. sz. rendelet, *A külföldi fizetési eszközök, követelések és értékpapírok, továbbá az arany bejelentése és rendelkezésre bocsátása tárgyában*. Magyar Közlöny, 1945/153. szám
- [10] 8.400/1946. M. E. sz. rendelet a külföldi fizetési eszközök és követelések, a külföldi értékpapírok és az arany forgalmának, valamint a fizetési eszközök kivitelének újabb szabályozása tárgyában. MK, 1946/169. szám
- [11] [A Meseautótól a Merkurig 7. rész – IKKA, Komzumex és más kiskapuk. Forrás: https://www.autoszektor.hu/hu/content/meseautotol-merkurig-7-resz-ikka-konzumex-es-mas-kiskapuk](https://www.autoszektor.hu/hu/content/meseautotol-merkurig-7-resz-ikka-konzumex-es-mas-kiskapuk)
- [12] *A természetű devizagazdálkodással kapcsolatos szabályokról* szóló 1950. évi 30. sz. tvr. MK, 1950/130-131. szám
- [13] Bartke István: Az életszínvonal, a társadalmi-gazdasági struktúra három évtized alatti változása és az urbanizációs folyamat. *Területi Statisztika*, 28. évfolyam. 1978/6. szám.
- [14] Berza László (főszerk.): *Budapest Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973
- [15] BM II/4 alosztály feljegyzése 1955. február 21-én, „Virág Györgyné” ügyében. ÁBTL 3.2.1. Bt-327 „Virág Györgyné”
- [16] BM. II/4. alosztályának jelentése „Virág Györgyné” beszerzéséről. Budapest, 1955. január 24. ÁBTL 3.2.1. Bt-327 „Virág Györgyné”
- [17] BM. II/4. alosztályának jelentése „Virág Györgyné” beszerzéséről. Budapest, 1955. január 24. ÁBTL 3.2.1. Bt-327 „Virág Györgyné”
- [18] Bognár József: Külkereskedelmünk problémái. In *Közgazdasági Szemle* 1957/8–9.
- [19] Boldizsár Iván (szerk.): *Magyar hírek kincses kalendáriuma*. Magyarok Világszövetsége, Budapest, 1965
- [20] Botos János: A pengő megsemmisülése, a forint születése, 1938–1946. *Múltunk*, 2016/1.
- [21] *Gazdaságilag aktívak, bruttó átlagkereset, reálkereset (1960-)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html

- [22] Honvári János: Pénzügyi és vagyoni tárgyalások és egyezmények Magyarország és az Egyesült Államok között, 1945–1978. In *Századok* 2009/1.
- [23] Horváth Mihály: A lakosság „pénztárkönyve”. In *Figyelő*, 1968. március 28.
- [24] Koltai Iván: A lakossági rétegek szabad rendelkezésű jövedelme és felhasználása. *Kereskedelmi Szemle*, 1976/7. szám.
- [25] Kudar Lajos: Turizmusunk története dióhéjban. Tinta Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- [26] Magyar Pál: Az IKKA-csomagtól az IKKA-utalványig. In: *Magyar hírek kincses kalendárium*. Szerk.: Boldizsár Iván. Budapest, Magyarok Világszövetsége, 1961.
- [27] Markos Béla – Kolacsek András: Az idegenforgalom. Budapest, 1961.
- [28] Mészáros István: IKKA utalványok minta felülnyomással. In *Éremtani lapok*, 2012. április. 4.
- [29] N. Kósa Judit: Dolláros kosztüm a Lenin körútról. In *Népszabadság*, 2000. augusztus 11.
- [30] Nagy László: Devizaszámla belföldiek részére. In *Világgazdaság*, 1969. augusztus 26.
- [31] Nyíregyházi Járási Bíróság B IV. 0040/2/1951. számú ítélete, 1951. november 26. ÁBTL 3.1.9. V-71313 Kozma Béla.
- [32] Óváry-Papp Zoltán: A bankrendszer újjászervezése Magyarországon. In *Gazdaság* 1949/3.
- [33] Óváry-Papp Zoltán: A bankrendszer újjászervezése Magyarországon. 2. rész. In *Gazdaság*, 1949/4.
- [34] Simonovics Ildikó: Divat és szocializmus. Magyarország divattörténete 1945–1969. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori iskola „Európa és a magyarság a 18–20. században” doktori program, 2015. 77. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14970/simonovics-ildiko-phd-2015.pdf>
- [35] Sz. n.: 6000 családi házat ad el részletre a FIK. In *Figyelő*, 1958/32. szám
- [36] Sz. n.: Külföldi csomagok vámkezelése. In *Figyelő*, 1960. december 6.
- [37] Sz. n.: Nyolc hónap alatt egymillió légikilométer. In *Figyelő*, 1958/39. szám
- [38] Turza Mihály: A spekuláció és üzérkedés jelenlegi helyzetéről. In *Rendőrségi Szemle* 1957/5.
- [39] Valuch Tibor: Csepel bicikli, Caesar konyak, Symphonis, Trapper farmer. A fogyasztás és a fogyasztói magatartás változásai a szocialista korszakban. *Múltunk*, 2008/3.